

Корнієнко Михайло Васильович,
перший проректор Дніпровського
гуманітарного університету, доктор
юридичних наук, професор

БІЛОКОМІРЦЕВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ

Анотація. Розкриваються ознаки, форми та особливості так званої білокомірцевої злочинності в Україні в умовах трансформації економічних і суспільних відносин. Ключові слова: економічна злочинність, білокомірцева злочинність, протидія злочинності.

Ключові слова: злочинність білих комірців, економічна злочинність, злочини білих комірців, протидія злочинності.

Summery. Drop-down concept, signs, forms, characteristics and mode of development, economic and socalled white-collar crime in Ukraine in terms of the transformation of the economic and social relations.

Keywords: White-Collar Crime, economic crime, white-collar crime, counteraction to criminality.

Економічна і політична криза в Україні все більше набирає загрозливих для суспільства і державотворення ознак гуманітарної кризи, потребує необхідності коректив кримінологічної політики, переосмислення історичних, економічних, правових, доктринальних та інституційних трансформацій.

Білокомірцева злочинність, яка інколи іменується «злочинністю еліт», сьогодні є одним із найбільш шкідливих та загрозливих деструктивних явищ у сучасному світі. В історії криміналістичних досліджень першим, хто дав цьому явищу таку креативну назву, був американський дослідник Едвін Сатерленд [11], який підкреслював його здебільшого латентний, бізнесовий характер та суттєвий вплив на суспільні відносини.

Між тим, витоки цього явища в історії відомі з тих пір, як з'являлась будь-яка еліта, а серед неї і ті, які вважали себе «найбільш мудrimi серед усіх мудрих» і, будучи позбавленими сумнівів совісті, бачили себе найбільш достойними жити краще за інших, таємно обдираючи ближніх та залишаючись в очах останніх добродіями.

Білокомірцева злочинність у сучасній криміналістичній доктрині зазвичай розглядається як діяльність осіб, які займають вагомe соціальне становище, користуються певним авторитетом у суспільстві та на міжнародному рівні, мають вплив на економічну та політичну ситуацію окремих країнах чи на глобальному між-народному рівні, проте, незважаючи на свій статус, умисно та систематично здійснюють антисоціальну діяльність, направлену на особисте збагачення чи збагачення певної групи осіб, використовуючи свій авторитет, посаду чи професію як інструмент винищення злочину [7].

В арсеналі білокомірцевої злочинності, в силу тяжіння «залишатись в тіні», присутні зазвичай такі форми латентного

збагачення, які важко викриваються та доводяться, тобто замасковані економічні, податкові та інші фінансові злочини й правопорушення: фіктивне підприємництво; податкове шахрайство; банківське шахрайство; зловживання антимонопоольним становищем; інвестиційне шахрайство; маніпуляції на фондових біржах; шахрайство з фінансовими ресурсами; організація конвертаційних центрів; легалізація злочинних доходів, рейдерство тощо.

Дослідники виділяють такі загальні ознаки та її особливості: економічний характер злочинів; ненасильницький, антисоціальний характер; завуальований характер злочинів, що мають тривалий ефект [7]; високий рівень латентності [3, с. 25–26]; тенденції до транснаціонального характеру [6, с. 187–189] тощо.

Вітчизняна злочинність не така вже й «біла та пухнаста», адже успадкувала багато варварських методів свого бізнесу попередників, виросла фактично з колишніх комсомольців, партійних босів, їх кумів, свих, внучатих племінників та інших прошарків і нащадків колишньої «еліти», яка свого часу здійснила «експропріацію експропріаторів».

У ті далекі роки революційних експериментів, підло закинувши в маси заклик «хто був ніким – той стане всім»... і реалізуючи гасла «розрушимо все до самих до підвалин», більшовизм пронісся над добротними українськими землями, наче смерч, знищуючи на своєму шляху до самого фундаменту старий устрій, пролетів, наче ординське плем'я, витоптавши навіть паростки гуманістичної цивілізації.

Відтак і сучасна вітчизняна білокомірцева злочинність з'явилась переважно не з якогось тіньового бізнесу, підпільних підприємств, «цеховиків» тощо. Вони, безумовно, були, але в умовах тоталітарного режиму не могли мати суттєвого впливу на суспільство і знаходились або під значним пресом влади, або під її кришою, або «відпрацьовували крадений ліс», пиляючи його в сибірській тайзі.

Ця злочинність в нашій країні, як і в усіх пострадянських республіках, в основному вийшла з коридорів самої влади шляхом своєрідного реверсного руху, привласнення державної власності та хамелеонського переодягання старих авторитетів тоталітарного режиму в лібералів та демократів.

Розповсюдженим є міф у стилі «теорії еліт», що СРСР розвалився тому, що буцімто різко впала ціна на нафту. Безумовно, постачання газу і нафти давало значний прибуток. Але СРСР не розвалювався, навіть коли не було прокладено Уренгойських та інших газопроводів, а з розпадом відомого Варшавського блоку значно зменшилась необхідність значних витрат на його фінансування, що давало значні можливості для самоінвестиційного розвитку. Не важко помітити, що якихось «майданів» чи навіть натяків на масові протести чи революційні дії в той час не існувало. В тих умовах колесо історії самою владою було повернуто назад, і скоріш за все – задля вигоди, наживи та збереження і зміцнення самої ж влади. Цікавий факт – саме Президія Верховної ради України, будучи в повному складі укомплектована

тодішніми партійними функціонерами правлячої компартії, прийняла рішення про заборону самої комуністичної партії у формі указу, який за законами того часу мав набути силу закону лише тоді, коли був внесений на голосування в самій Верховній Раді. Незважаючи на те, що цієї процедури не відбулось, а тим самим не отримало силу закону і рішення про заборону компартії, самі лідери цієї політсили приступили до самоліквідації своєї «альма матер» та енергійно приступили до формування капіталістичної економіки. Фантастичний реверс історії – капіталізм почав будуватися під керівництвом державних діячів з партійними квитками комуністичних функціонерів. Так виникала фактично нова «еліта». Та східна мудрість каже: «Коли караван повертається назад, попереду може опинитись кульгавий верблюд».

Найбільш масштабна схема самозбагачення чиновників від влади, в розпорядженні якої була вся державна і комунальна власність, полягала в застосуванні різних форм приватизації, прозваної журналістами «роздаванням слонів». Так, наприклад, той, хто міг мати доступ до коридорів влади, поспіхом отримував кредити в банківських установах (чим більше, тим краще), чи то на створення кооперативу, чи то на будівництво житла. Отримані гроші терміново об-мінював на іноземні банкноти чи здавав будівельним кооперативам, які конвертували їх у доларову масу і починали будівництво... Оскільки видача кредитів набирала темпів і досягла неосяжних розмірів – безповоротно настає інфляція. Для владної еліти це не біда – їх статки уже в іноземній валюті. А банківські установи друкують все нові і нові банкноти, інфляція з алюру переходить в галоп. Згодом Україна друкує свою унікальну національну валюту – купони. Хто раніше отримував кредити, починають їх поспіхом за мовчазною згодою «влади» повертати – з розрахунку один купон за один отриманий трьома роками раніше карбованець. Тобто представник «еліти», якщо отримав кредит в рублях, наприклад в еквіваленті 50 тис. доларів, то міг через три роки вернути купонами, в сумі, рівній отриманим рублям, що в еквіваленті буде рівнятися 100 доларам. У реальності це практично дозволяло так званим «новим руським» чи «червоним піджакам» побудувати двоповерховий будинок за 50 доларів. Можна було і по-іншому, наприклад, отриманий «червоним директором заводу» кредит успішно потратити на скупку за безцінок у своїх наївних і підлеглих заводчан приватизаційних ваучерів, а відтак з червоного директора державного заводу перетворитись в його одноособового власника чи акціонерного співвласника з домінуючою долею акцій.

За такими схемами вітчизняні представники за співучасті чи при мовчазній згоді і бездіяльності самих чиновників від влади привласнили більшу частину колишньої державної власності. Фактично, в більшості своїй, саме так у країні сформувався перший осередок вельми багатих людей, фінансово спроможних впливати на політичні процеси в державі, сформувалась «нова еліта», яку в народі прозвали «красними піджаками», а скоріше колишні червоні функціонери влади швидко

перефарбувались в лібералів та переодягались в бізнес-менів. Ваучерна приватизація підприємств частково задовольняла апетити майбутніх олігархів. Згодом в хід йшли і штучне банкрутство та інші засоби.

Коли державної власності стало все менше і менше, з'явилась уже не зовсім бі-локомірцева, в класичному її розумінні, форма переділу власності, така як рейдерство. Останнє часто супроводжувалось проплаченими рішеннями корумпованих судів та силовими захватами адміністративних споруд з допомогою приватних охоронних агентств, прозваних згодом «тітушками». Державна власність енергійно приватизувалась, перепродавалась, а валютні накопичення вивозились і продовжують вивозитись в зарубіжні країни, чим і інвестують економіку таких.

Нові нувориші взяли під контроль засоби масової інформації і процеси формування влади. Політтехнології стали прибутковим бізнесом. Засоби масової інформації, втягнуті в такі процеси, старанно ліпили зі звільнених з колоній «шнірів» і «крисятників» нових слуг народу, а скоріше слухняну прислугу олігархів, які швидко довели людей до зубожіння.

Олександр Гуров у статті «Сьогодні відбулось одержавлення мафії», аналізуючи організовану та білокомірцеву злочинність в Росії, приходить до таких висновків: «Сьогодні відбулось одержавлення мафії. Її шупальця проникли в господарську, адміністративну сфери. Є вони і в культурі, і в спорті. Сьогодні оргзлочинність стала спокійнішою. Вона не проливає моря крові, діє витонченіше, більш цивілізовано, якщо можна так мовити. Від рекету і вибивання зубів пов'ям мафія перейшла до захоплення стратегічно важливих підприємств. Її сьогодні цікавить видобуток алмазів, випуск автомобілів – все те, де крутяться великі гроші ... Сьогодні, за оцінками спеціалістів, 40 процентів підприємств бізнесу під контролем мафії... Організована злочинність трансформувалась в міжнародну без бою... Сьогодні розширувалась і сама злочинність . Існують «солдати», «біки». Вони внизу ієрархічних сходинок. А наверху – «білі комірці». Їх головна задача – незаконне отримання надприбутку» [2].

Ситуація в Україні мало чим різниться. Нещадна вирубка карпатського лісу і його експорт, лобювання вигідних певним кланам законопроектів, підпорядкування власним інтересам родовищ добування газу та систем його постачання тощо стали реальністю нашого життя.

Приклади розслідування фактів замаху на незаконну приватизацію Одеського припортового заводу, приватизації Обленерго та підприємств Газпрому, багатьох інших резонансних кримінальних справ показують як реальної силу білокомірцевої злочинності, так і її недоліки та ахіллесову п'яту.

Якщо в європейських країнах вона існувала в тіні, воліла до збільшення впливу на суспільство, але завжди відчувала прес з боку влади, то в Україні в силу цивілізаційних трансформацій відбулась

рідкісна перверзія традиційної динаміки розвитку цього явища - тіньова економічна злочинність та представники корумпованої влади і її ідеологічні перевертні в певний історичний момент пішли практично назустріч один одному, формуючи під гаслами економічної конкуренції ідеологічно обґрунтований новий суспільний уклад.

Відтак, до особливостей вітчизняної білокомірцевої злочинності можна віднести – тісне єднання з владою, безпринципність, нестримну тягу до надприбутку без урахування перспектив можливого краху самої держави, варіативність застосування не тільки економічних, а й насильницьких, заново винайдених методів переділу власності (рейдерство), наявність досвіду застосування системи гарантій збереження накраденого в офшорних зонах та тяжіння до збереження накопичених валютних цінностей саме там.

Вітчизняна білокомірцева злочинність існує в «комфортних» умовах трансформацій суспільного устрою від «розвинутого соціалізму» до ринкових капіталістичних відносин з урахуванням того, що механізми ринкової економіки у нас ще не повною мірою сформувались, знаходяться в стані розвитку, а також в умовах перманентних реформ правової бази та ускладненнями державного контролю за фінансово-економічними процесами і реформами.

Ця злочинність в Україні відрізняється також спробами поставити під контроль інші корисливі злочинні угруповання та сформувати свої охоронні агентства з кримінальних і інших структур, створити свої приватні армії.

Слід зазначити, що до особливостей суб'єктів даної злочинності можна віднести недостатню їх готовність до ефективного інноваційного розпорядження отриманою власністю в силу того, що серед них мало опинилось технократів та фахових менеджерів складних технологічних процесів (здебільшого освіта у вищих партійних школах недостатня для цього), а як наслідок – нездатність до ефективних і взаємовигідних інвестицій отриманих капіталів, їх використання для розвитку економіки своєї держави, користування пагубною концепцією використання офшорних зон для збереження прибутків. Такі тенденції стануть загрозливими для існування держави.

За даними Інституту міжнародної економіки Петерсона, з усіх найбільш багатих *людей України* більше 55 % з них отримали свої багатства, завдячуючи зв'язкам з владою та завдяки *добуванню і експорту сириця*, тоді як в Норвегії, Фінляндії, Данії, Японії та багатьох країнах з високим рівнем життя населення такі форми збагачення взагалі не спостерігаються. Розмір грошей українців, які знаходяться в офшорах, перевищив річний бюджет України. Згідно з даними міжнародної організації «Global Financial Integrity», українська «еліта» тримає в офшорах від \$117 до \$167 мільярдів доларів. Щорічно «в чорних дірах» офшорів зникає до \$8 – 10 млрд. з української економіки [10].

Розмах збагачень, наближених до влади латентних мільйонерів, показує, що таких «успіхів» білокомірцева злочинність не мала в жодній країні.

Приватизувавши значну частину державної і суспільної власності, привласнивши та розпродавши значну частину природних ресурсів, прикарманивши та «наколядувавши» чимало грошей, навіть заробляючи на грандах, фондах і кредитах МВФ, доморощені нувориші з колишніми партійними квитками та комсомольськими значками, назвавши себе « новою елітою», принаймні скоріш за все розраховували на те, що, знищуючи комуністичні залишки минулої держави, якою вони ж і управляли, будуть жадані зі своїми грошима в Європі і сподівались на таке собі плавне входження до Європейського Союзу чи то поодинці, чи то разом зі своїми збіднілими, але терплячими кріпаками.

Розрахунки були явно примітивні. Їх гроші там залюбки беруть в обіг банківських установ, але їх самих там з їх менталітетом уже не чекають. Вони стали «нелюбими друзями» на заході і ненависними «баригами» в своїй країні. *Сучасний стан справ можна охарактеризувати як стан «турбулентності».*

Проблема протидії цій злочинності має вирішуватись системно в комплексі інтегративних заходів кримінологічного, правового й економічного характеру та реального відновлення курсу суспільства на побудову соціальної правової держави.

Для усунення криміногенних факторів та забезпечення безпеки держави потрібно здійснити наступне.

По-перше, продаж землі має бути заборонений до вирішення основного питання – розбудови правової соціальної держави.

По-друге, розробка надр має бути виключно в юрисдикції підприємств державної власності.

По-третє, з урахуванням антимонопольного законодавства і допущених його порушень при приватизації, поверненню в державну власність підлягають усі без винятку обленерго та інші стратегічні підприємства, які забезпечують енергетичну незалежність держави.

По-четверте, має бути відновлена і посилена кримінальна відповідальність за зло-вживання монопольним становищем.

По-п'яте, повернення з використанням адмінресурсу учасникам бізнесу так званого ПДВ потрібно скасувати (принцип рівності і антикорупційна складова).

По-шосте, необхідно збільшити податок на вивезений капітал, надаючи пільги на його ввезення в Україну.

По-сьоме, краще ніж порушувати кримінальні провадження проти бізнесменів своєї країни, виштовхуючи їх за межі своєї землі та надаючи їм можливість зникати з держави, а потім розшукувати і висувати вимоги екстрадиції, які зазвичай ігноруються зацікавленими в грошах втікачів сильними державами, може варто розірвати угоди про співробітництво в кримінальних провадженнях та ставати офшорною

зоною, або створювати банки з гарантованими збереженнями валютних вкладів без можливості їх конфіскації... Це питання потребує ретельного опрацювання з урахуванням усіх реалій сьогодення.

По-восьме, важливо сьогодні, на базі податкової поліції та «реформованих аж до скасування» підрозділів боротьби з економічною злочинністю колишнього МВС України, невідкладно створити Службу фінансових розслідувань з розширеними повноваженнями щодо протидії фінансовим та іншим економічним злочинам й злочинам проти власності та забезпечити ефективну професійну її діяльність.

По-дев'яте, важливо забезпечити незалежність від виконавчої гілки влади та забезпечити активізацію роботи таких контролюючих органів, як Рахункова палата України, різні агентства пошуку активів та ревізійні органи й органи фінансового моніторингу.

По-десяте, необхідно посилити кримінальні санкції за розкрадання чи інші незаконні форми збагачення в особливо великих розмірах. Буде виправданим передбачити *довічне позбавлення волі* за здійснення найбільш тяжких господарських злочинів та злочинів проти власності, зокрема, передбачених ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3-ст. 199, ч. 3 ст. 206-2 ч. 3 ст. 209 Кримінального кодексу України, а також за найбільш тяжкі корупційні злочини.

Суспільно-політична та правова криза Україні обумовлюють необхідність дієвого розмежування влади і бізнесу, розробки комплексної програми протидії білокомірцевій та іншій економічній і корисливій злочинності, включаючи програму «Україна без офшорів», «Нова інвестиційна програма», забезпечувати підтримку інвестицій у вітчизняну економіку, разом з тим, посилюючи відповідальність за здійснення найбільш тяжких господарських і корупційних злочинів та злочинів проти власності.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. *Парадокси протидії злочинності*. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 3 (10). С. 83–90.

2. Гуров А. Сегодня произошло огосударствление мафии URL: <http://bestlawyers.ru/php/news/newsnew.phtml?id=380&idnew=22260&start=0>

3. Каменський Д. В. *Білокомірцева злочинність у США: поняття, системні ознаки та види*. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 3. С. 21–30. URL: http://files.visnikkau.org/200001275-584a959418/Visnyk3_3.pdf

4. Корнієнко М. В. Сучасний стан виконання антикорупційних вимог Європейського Союзу в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. 8 грудня 2017 р. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 118 – 121 с.

5. Ланд П. *Организованная преступность. Тайная история самого прибыльного бизнеса в мире* / Пер. с англ. М.: АСТ: Астрель, 2005. 192 с.
6. Мельничук Т. Некоторые проблемы криминологического изучения беловоротничковой преступности в период постмодерна. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 185–190. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=21120>
7. Мігдаль О. *White-Collar Crime: останні тенденції*. *Юридична газета*. 2017. 13 червня. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/white-collar-crime-ostanni-tendenciyi.html>
8. Сущенко В. Д. Тіньова економіка та організована економічна злочинність: Навчальний посібник. К.: МВС України. НАВСУ, 1999.
9. Тертышник В. М. *Наперстки в білому одязі*. Іменем Закону. 1996. №26. С. 5.
10. Трофимов А. Миллиардеры-уголовники: 10 участников рейтинга Forbes, имевших проблемы с законом. *Форбс*. URL: <http://www.forbes.ru/stil-zhizni-slideshow/167470-milliardery-ugolovniki-10-chlenov-spiska-forbes-imevshih-problemy-s-zak/slide/1>.
11. Sutherland E.H. *White Collar Criminality*. *American Sociological Review*. V. 1940. P. 1-12

Небитов Андрій Анатолійович,

заступник начальника Головного управління
Національної поліції в Київській області,
доктор юридичних наук

КРИМІНОГЕННИЙ СТАН ЗЛОЧИННОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В 2018 РОЦІ

Анотація. У доповіді обґрунтована проблема проведення криминологічного аналізу кількісних та якісних показників злочинності та її динаміки на сучасному етапі розвитку українського суспільства як передумови реалізації криминологічного забезпечення запобігання злочинності в Україні.

Ключові слова: криминогенна ситуація, кримінальні правопорушення, розкриття злочину, матеріальні збитки

Summary. The report substantiates the problem of the criminological analysis of quantitative and qualitative indicators of crime and its dynamics at the present stage of development of Ukrainian society as a prerequisite for the implementation of criminological support for crime prevention in Ukraine.

Keywords: criminogenic situation, criminal offenses, disclosure of a crime, material losses

Однією з найгостріших проблем сьогодення є стрімке погіршення криминогенної ситуації в Україні, розгул і безкарність криміналітету, як результат – беззахисність громадян від злочинних